

Nyt fra Sprognævnet

UDGIVET AF DANSK SPROGNÆVN

NR. 3 · SEPTEMBER 1969

Omsværmede Clive Roots

Overskriften skal tjene som eksempel på en konstruktion, der falder mange for brystet. Foran navnet står her et tillægsord i bestemt form. Det er påfaldende; normalt skulle bestemt form af tillægsordet kun komme på tale, hvis der foran dette sted stod et *den* eller et andet bestemmerord.

Konstruktionen bruges især i aviser og ugeblade. Den optræder hyppigere i overskrifter og billedtekster end i løbende tekst, og den forekommer normalt ikke i mere seriøse journalistik, men har sin største udbredelse i journalistiske genrer, der lægger vægt på en vis uhøjtidelig fortrolighed med læseren, såsom sportsreferater, omtaler af filmens, teatrets eller selskabslivets kendte skikkelser osv.: *energiske og pågående Arvid Christensen, eventyrlige Rask, fredløse Torben Ulrich, hurtige Johnny Hansen, mål-søgende Finn Døssing; fabelagtige Erik Bruhn, farverige Poul Bundgaard, folkekære Edith Piaf, populære Inge Åsted, pragtfulde Peter Sellers, sexede Sophia, yndige, rødhårede Maureen O'Hara*. Formen nyder særlig yndest ved aldersangivelser: *11-årige Jette Wad, otteårige Maria Pia*. Oftest er tillægsordet individuelt karakteriserende, men konstruktionen forekommer også ved tillægsord, der giver en mere almen bestemmelse, f. eks. nationalitetsbetegnelser: *danske Doris Jensen, tyske Ellen Rometsch, søde mexicanske Lupita Carcuera*.

På dansk grund er konstruktionen ret ny. Den er tydeligvis inspireret af engelsk og amerikansk: *good-humoured, witty Mr. Spurgeon, scottishborn Mrs. Crookshanks, lovely 18-year-old Ann Robeson* osv. Påvirkningen fra engelsk kan delvis være støttet af en påvirkning fra svensk, hvor konstruktionen også har vundet indpas og vistnok er blevet mere udbredt end i dansk, rimeligvis fordi den i svensk har flere hjemlige slægtninge.

Hjemlige paralleller savner den dog heller ikke i dansk. Formelt adskiller den sig ved første øjekast overhovedet ikke fra så velkendte forbindelser

som *Lille Viggo, Gamle Ole, Unge Hansen, Tykke Petra* og *Skæve Thorvald*.

En nærmere analyse vil imidlertid afsløre dybtgående forskelle mellem den hjemlige og den fremmede type:

For det første er tillægsord og personnavn i den hjemlige type normalt smeltet sammen, så de på en måde udgør et sammensat navn, oftest et kælenavn eller et øgenavn. Den fremmede type har ikke denne karakter af fast forbindelse.

For det andet tager tillægsordet i den hjemlige type som regel sigte på et permanent forhold. Der ligger i et navn som *Fulde Søren* ingen oplysning om øjeblikkelig promille, men en konstatering af, at navnets bærer er kronisk alkoholist. Den fremmede type opererer derimod også med karakteristikker, der ikke har generel gyldighed, hvad f. eks. *influenzasvage Kurt, uheldige og ukoncentrerede Svend, nyskilte Sybil Burton* og *højgravide Sophia Loren* kan dokumentere.

For det tredje er de hjemlige former – som kæle- og øgenavne i det hele – naturligt bundet til ret snævert afgrænsede kredse. De afspejler f. eks. en følelsesmæssig holdning, en vurdering eller en skelnen, som har betydning for og er alment accepteret i et ganske bestemt milieu, og de har ingen virkelig funktion uden for dette. Den fremmede type er ikke på samme måde bundet til en lilleverden, men virker på tværs af lande- og milieu-grænser.

Kortfattetheden er den fremmede konstruktions tiest fremhævede dyd. Den meget beskedne besparelse, der opnås ved udeladelse af et *den*, kan i så henseende næppe være afgørende; den kan i det højeste spille en rolle for brugen i overskrifter. Langt vigtigere er den koncentration, som fremkommer ved, at tillægsordet alene siger det, som ellers måtte udtrykkes i en hel bisætning: *omsværmede Clive Roots* og *nyskilte Sybil Burton* erstatter større komplekser, der f. eks. kunne hedde *Clive Roots, som jo er meget omsværmet*, og *Sybil Burton, der som bekendt for nylig er blevet skilt*. Men kortfattetheden kan ikke give den fuldstændige forklaring på konstruktionens popularitet. Det ses tydeligst af, at typen er almindelig i genrer, der ikke er videre fåmælte, men tværtimod præget af en vis snakkesalighed.

I en periode kan det have haft betydning, at konstruktionen var ny og smart. Men på det nye og smarte lurer den hurtige forældelse, friskheden forsvinder og tilbage står en manér. Det lader sig vanskeligt nægte, at konstruktionen i dag netop er manér.

Når den ikke desto mindre fortsat er ganske livskraftig, må forklaringen søges et tredje sted. Dens egentlige stilistiske pointe ligger antagelig i, at den inddrager læseren i kredsen af fortrolige, også selv om han ikke har intimt kendskab til det givne milieu. Idet den fremstiller som almindeligt kendt eller vedtaget, hvad måske kun de færreste har anelse om eller kan tilslutte sig, tillader den læseren at glemme, at han er mindre velorienteret,

og giver ham en behagelig fornemmelse af at høre til de indviede. Kendte han Clive Roots? Vidste han, at Clive Roots var omsværmet? Sikkert er det ikke; men skribenten viser ham den ære at gå ud fra som en selvfølge, at han bevæger sig hjemmevant i de cirkler, hvor tingene sker og idolerne færdes.

For så vidt kan konstruktionen paralleliseres med andre stilmidler, der giver en bekendthedsillusion. Som et sådant stilmiddel kan den naturligvis være legitim, men den fungerer dårligt. Illusionen skabes bedst ved diskrete midler, som næppe registreres, men bare virker; denne konstruktion har imidlertid et så kraftigt stilistisk særpræg, at den direkte henleder opmærksomheden på sig selv, hvorved den fortrolige tone, som den anslår, bliver nærmest påtrængende.

Mindst problematisk er konstruktionen vel i overskrifter, hvor kortfattet-hed er vigtig og traditionen for selv ret dristige koncentrationer stærk. Uden for overskrifter er dens eksistensberettigelse tvivlsom. Med sit vistnok uafvaskelige præg af manér fungerer den i grunden bedst som parodierende stilmiddel. Anvendelse ud over et minimum må frarådes, og det ville næppe være noget stort tab for sproget, hvis konstruktionen helt gik af brug.

Poul Lindegård Hjorth.

Oplysninger og råd fra Sprognævnet

Et udvalg af de ca. 2200 telefoniske forespørgsler som nævnet har besvaret i første halvdel af 1969.

Spørgsmål: Hvorfor skal man efter Retskrivningsordbogen *stave et for* og ikke, som man vist altid ser i annoncer og lign.: *et foer*? Jeg synes da jeg kan høre e'et når jeg siger ordet.

6915

Svar: *Foer* er en ældre stavemåde. Den ældste form er *foder*; d'et blev efterhånden stumt. Skrivemåden *for* svarer på tilfredsstillende måde til den nuværende udtale (jf. ord som *stor, bor, ror*). Det som De hævder at høre som et *e*, er stødet på *o*. Ordet rimer på *hun bor, han ror, du bebor*, men ikke på *en boer, en roer, en beboer*.

I den bestemte form *foret* og i det afledte udsagnsord *fore* ser man vistnok sjældnere et *e* før *r*'et. Det hænger nok sammen med at navneordet *for* skrives på samme måde som et helt andet ord, forholdsordet og bindeordet

for, som jo udtales anderledes. Men navneordet *et for* vil sikkert yderst sjældent (om overhovedet nogen sinde) kunne forveksles med forholdsordet. På samme måde vil sammensatte ord der har dette navneord som første led, sikkert ikke kunne blive forvekslet med sammensatte ord hvis første led er forholdsordet *for-*, og som derfor udtales anderledes, sammenlign således fx *fortaft* med *forside*, *fordel* osv. Et enestående eksempel på at et ord af denne art kan være dobbelttydigt når det bliver taget ud af sammenhængen, er *forskærer* 'person som udskærer for til sko'.

Hvis man i et sådant tilfælde er bange for at læseren ikke straks skal forstå ordet på den tilsigtede måde – og det samme gælder naturligvis det usammensatte navneord *for* – kan man sætte et accenttegn over *o*'et (jf. Retskrivningsordbogen, side XIII–XIV, § 4).

6916 *Spørgsmål:* I Jylland har man et ord for en bitter snaps: man ser det skrevet *bjesk* og *bjæsk*. Hvordan bør ordet helst staves, og hvordan udtales det? Jeg kan ikke finde ordet i nogen ordbog.

Svar: Tilsyneladende er H. F. Feilberg: Ordbog over jyske almuesmål, 1886–1914, den eneste ordbog som nævner ordet. Under tillægsordet *besk* står der at *æn bjæsk* i Vendsyssel betegner en bitter snaps, og at sideformen *æn bjæsker* er kendt i Ringkøbing.

Ordet udtales med kort *æ* (som i *flæsk*), og altså ikke med *e* med stød som i *slesk* og rigsmålsudtalen af tillægsordet *besk*. Dette kunne tale for at foretrække stavemåden *bjæsk*.

Da ordet efterhånden kendes af mange, også uden for Vendsyssel og Vestjylland, vil det blive overvejet at tage det med i en ny udgave af Retskrivningsordbogen.

6917 *Spørgsmål:* Verbet *kløjs* står ikke i Sprognævnets grønne retskrivningsordbog fra 1955 (eller i de senere optryk), heller ikke formerne *kløjes* og *kløges*. Ordet bliver brugt om at være ved at kvæles, få noget i den gale hals, fx *kløjs i maden*. Kommer ordet ikke med i en ny udgave af ordbogen? Og hvordan vil det i så fald blive stavet?

Svar: Ordet var med i den foregående officielle retskrivningsordbog (hvis sidste optryk kom i 1946), med stavemåden *kløges*. Ordet blev betegnet som især gammeldags eller dialektalt.

Ordbog over det danske Sprog har i bind 10, 1928, *kløges* som hovedform (denne stavemåde er fx brugt af Grundtvig og Andersen Nexø), og *kløjs* som sideform og oplyser at ordet udtales på tre måder, så det rimer på enten *søges*, *bøjes* eller *til køjs*. Ordbogen karakteriserer ordet som talesprog, især dialektalt.

Også i et par andre ordbøger er ordet med, stavet enten *kløges* eller *kløjs*.

Ordet er brugt af bl. a. Kjeld Abell, Soya, Willy-August Linnemann, Benny Andersen og Børge Outze. Hos disse forfattere og hvor ordet er brugt i dagspressen i de senere år, er det stavet efter den gængse udtale: *kløjs*, og det forekommer enten i replikker eller hvor stilen er lagt nær op ad dagligt talesprog.

Sandsynligvis vil ordet blive taget med i en ny udgave af Retskrivningsordbogen. Hensynet til den gængse skrivebrug og udtale kunne da tale for at vælge stavemåden *kløjs*. Men den har den ulempe at der vanskeligt kan dannes en datidsform til den. Muligvis må man derfor vælge *kløges* som hovedform (datid: *kløgedes*) men give valgfrihed mellem *kløges* og *kløjs* i navneform og nutid.

Spørgsmål: Hvilken udtale af *billard* er den bedste?

6918

Svar: Udtalerne [bil'ja'r] (rimer på *cigar*) og ['bilja'r] (rimer på *grillbar*) er lige gode. Den første er den ældste i dansk; den stemmer med trykplaceringen i fransk, det sprog som ordet stammer fra, men er på retur.

En udtale med *d* kan høres (med tryk på første stavelse: ['bilja'rd]), men denne udtale bliver af nogle betragtet som mindre soigneret.

Tidligere har *-ll-* også kunnet udtales som *-j-*, som på fransk, men denne udtale har i mange år været ude af brug.

Spørgsmål: Hedder en person fra Mallorca en *mallorcaner* eller en *mallorciner*? Og hedder det *mallorcansk* eller *mallorcinsk*?

6919

Svar: De almindelige afledningsendelser til stednavne på *-a* er *-aner* og *-ansk*, jf. således *afrikaner* og *afrikansk*, *costaricaner* og *costaricansk*, *jamaicaner* og *jamaicansk* osv. Derfor forekommer en form som *mallorcansk*, men de almindelige afledninger til *Mallorca* er *mallorciner* og *mallorcinsk*. Disse former rummer den vanskelighed at *c* her skal udtales som *k*, selv om et *c* foran et *i* ellers på dansk udtales som et *s*, jf. fx *citron*.

Selv om *mallorciner* og *mallorcinsk* er meget almindeligere end *mallorcaner* og *mallorcansk*, kan der være grund til at foretrække disse sidste, bl. a. fordi ingen vil være i tvivl om at *c'*et foran *a* udtales som et *k*.

6920

Spørgsmål: Hvad hedder *chargé d'affaires* i bestemt form og i flertal? I Retskrivningsordbogen står der bare at det i ubestemt form ental hedder *en chargé d'affaires*.

Svar: I bestemt form ental må man kunne skrive *chargé d'affairesen* (eller *chargé d'affaires'en*, jf. Retskrivningsordbogen, s. XII, § 25) og udtale sidste del af ordet som ordet *affæren*. Sådan er formen også på norsk og svensk.

I ubestemt form flertal må man enten kunne føje *-s* til første led: *chargés d'affaires* (begge *s'er* er stumme), som på fransk, norsk, engelsk og tysk, eller som på svensk sætte en hjemlig endelse til hele ordet: *chargé d'affaireser* (eller med apostrof foran flertalsendelsen: *chargé d'affaires'er*), hvor ordets sidste del udtales som flertalsformen *affærer*. Denne anden mulighed kan tilrådes, især da den svarer til den ovennævnte bestemte form ental, og da der let kan dannes en bestemt form svarende til den: *chargé d'affaireserne* (eller med apostrof: *chargé d'affaires'erne*), hvor sidste led udtales som *affærerne*.

6921

Spørgsmål: Hvad mener nævnet om betegnelserne *mio* og *mia* for *million(er)* og *milliard(er)*?

Svar: Når disse forkortelser i de senere år har fået en vis udbredelse, må det bl. a. skyldes at forkortelsen *mill.* kan være dobbelttydig, da man ikke i alle sammenhænge kan være sikker på om der menes *million(er)* eller *milliard(er)*.

Men der foreligger en ret usædvanlig forkortelsespraksis i *mio* og *mia*, fordi man ved forkortelser plejer at medtage den eller de konsonanter (medlyd) som indleder den næste stavelse, og ikke vokalen (selvlyden) i denne stavelse. Desuden vil forkortelserne *mio* og *mia* for mange læsere næppe være umiddelbart gennemskuelige. Disse forkortelser er iøvrigt kun forskellige m. h. t. ét bogstav, og netop *a* og *o* kan i håndskrift let forveksles. På den anden side imødekommer de et behov, da man ved hjælp af dem undgår den dobbelttydige forkortelse *mill.*, og da de fylder lidt mindre end *mill.* og *mlrd.*, *mrd.* Desuden er det muligt at udtale disse forkortelser som almindelige ord, jf. fx *trio*, *Pio*, *via*, *Pia*.

Det kan derfor forsvares at bruge *mio* og *mia*.

Da de to forkortelser afviger fra gængs forkortelsespraksis, og da de vil kunne udtales, må det anbefales at skrive dem uden forkortelsespunktum.

Spørgsmål: En advokat, som administrerer den ejendom jeg bor i, har sendt lejerne et brev om en forestående lejeforhøjelse, og i brevet står der et sted: *Ex tuto* tillader jeg mig at gøre opmærksom på . . . Hvad betyder *ex tuto*?

6922

Svar: Ifølge Juridisk Ordbog (udgaverne siden 1943) betyder det 'for en sikkerheds skyld'. Ordet *tuto* er en bøjningsform (ablativ) af det latinske substantiv *tutum* 'sikkert sted', 'sikkerhed', og *ex tuto* bruges på latin i betydningen 'fra et sikkert sted', 'uden at udsætte sig for fare'.

Udtrykket er kendt af de fleste (alle?) jurister men næppe af ikkejurister.

Der kan måske være grund til at bruge dette korte udtryk i korrespondance og lign. mellem jurister, men når jurister henvender sig til ikkefagfæller, er det urimeligt ikke i stedet at vælge formuleringer som *for en sikkerheds skyld, for alle eventualiteters skyld*.

Spørgsmål: Jeg bliver forbavset når jeg hører voksne sige *du behøves ikke at komme* og *det behøves De ikke*. Er denne brug af formen med -s accepteret af Sprognævnet? Jeg synes det må hedde *behøver*. Jeg troede det kun var børn der sagde *behøves* (eller endda *behøvs, pøvs*) i den slags tilfælde. Hvorfor bruges s-formen i det hele taget i den slags sætninger?

6923

Svar: I moderne dansk skriftsprog bruger man aktivformen *behøver* i sætninger som *du behøver ikke at komme* eller *det behøver De ikke*. I disse sætninger er der knyttet en aktiv navneform (*at komme*), eller et ord der repræsenterer en aktiv navneform (*det*), til *behøver*. I sætninger hvor der i stedet indgår en passiv navneform, var det tidligere almindeligt, også i litterært skriftsprog, at bruge *behøves*, fx (Holberg:) Mænd, der ikke behøves at opmuntres, (Kierkegaard:) Det behøves vel neppe at siges, at denne . . . Men også i sådanne tilfælde vil man nu i skriftsprog bruge formen *behøver*.

Når formen *behøves* anvendes af nogle voksne og af mange børn i sådanne tilfælde hvor den moderne skriftsprogsnorm kræver *behøver*, må det først og fremmest skyldes en sammenblanding med konstruktioner af typen *det behøves ikke; der behøves større bevillinger*, altså konstruktioner som kun passivformen *behøves* kan indgå i. Hos nogle kan der samtidig være tale om et dialektalt træk.

Den afkortede form *behøvs* forekommer vel hovedsagelig i børns tale (og *pøvs* nok kun hos mindre børn).

Spørgsmål: Har ordet *hverdag* skiftet betydning så at man nu kan bruge det som modsætning til ikke blot søndag men også lørdag, fx når man oplyser hvilke dage et museum er åbent?

Svar: Ordbog over det danske Sprog definerer i bind 8, 1926, *hverdag* som 'ugedag som ikke er søndag eller helligdag', 'søgnedag'. Men vi har midt i 1950'erne noteret at der på et skilt bl. a. stod: HVERDAGE 9-16, LØRDAGE 9-12.

Det er muligt at denne brug af ordet *hverdag* i betydningen 'ugedag som ikke er lørdag eller søndag' er ved at vinde frem, i forbindelse med at en arbejdsuge som kun går fra mandag til fredag, bliver mere og mere almindelig. Og derfor er det muligt at man allerede må konstatere at ordet *hverdag* nu ikke længere er helt entydigt. Hvis man vil sikre sig at læserne straks forstår én rigtigt, kan man udtrykkeligt skrive *mandag-lørdag*, henholdsvis *mandag-fredag*.

Sprognævnets publikationer

Årsberetning 1968/69 (6,75 kr.) udkommer 28. oktober. 15 sider optages af en række svar på skriftlige forespørgsler (fx om udtalen af *dramatisk* og *overlegen*, om ordet *tilgodese* og om forbindelserne *enig i* og *i dette land*).

Senere kommer *Stavning af russiske navne*. Bogen giver fællesnordiske transkriptionsregler og rummer en udførlig navneliste.

Omkring årsskiftet udkommer *Turistord i Norden*, hvor en række ord som turister har brug for, er opført på dansk, norsk, svensk, finsk, islandsk og færøsk.

Bøgerne kan kun købes i boghandelen og kan ikke bestilles gennem nævnets sekretariat.

Nyt fra Sprognævnet udgives af Dansk Sprognævn og udsendes 2 gange årlig. Abonnement kan tegnes ved indbetaling af et engangsgebyr på 2,00 kr. til Dansk Sprognævn (postkonto 10 17 20). Tilmeldingsgebyret er det samme hvis der bestilles flere eksemplarer til samme abonnent. Ved adresseændring indbetales 1,00 kr. I øvrigt er abonnementet gratis.

Nr. 1 og 2 kan fås endnu.

Dansk Sprognævn, Vester Voldgade 115³, 1552 København V. Postkonto: 10 17 20. Telefon (01 28) BYen 705. Ekspeditionstid mandag-fredag 13-15.